

AZ ISOPHYA MODESTA FRIV (ORTHOPTERA: TETTIGONIIDAE) RELIKTUM POPULÁCIÓI MAGYARORSZÁGON

NAGY Barnabás
Növényvédelmi Kutató Intézet, Budapest

ABSTRACT: [Relikt-Populationen von *Isophya modesta* FRIV. (Orthoptera, Tettigoniidae) in Ungarn gefunden.] — Die *Isophya modesta* FRIV. hat einige sehr begrenzte, isolierte Vorkommen in Ungarn. Diese neuerlich nachgewiesene Vorkommenspunkte liegen an der Linie des Ungarischen Mittelgebirges und bedeuten gleichzeitig den nordwestlichen Arealrand dieser Art. Aufgrund dieser neuen Angaben kann mit Recht beschlossen werden, das neben dem Balkan und Siebenbürgen auch das pannonische Gebiet zum Areal dieser Art gerechnet werden soll. Die Lebensstätte dieser Relikt-Populationen umfasst Karstbuschwald-Lichtungen, mesophilen Steppenwiesen mit wechselreicher Pflanzendecke. Im Grunde genommen ist diese Art fast an allen Vorkommenspunkten in Ungarn wegen der Denaturalization ihrer Lebensstätte gefährdet und darum soll ihr Name an die Rote Liste aufgenommen werden.

Az *Isophya modesta* szöcskét FRIVALDSZKY írta le 1867-ben (más könyvborító szerint 1868-ban) megjelent monográfiájában; előfordulási helyül mindössze a Budai-hegyeket és Mehádiát adta meg. A Budai-hegyekben azóta sem (vagy talán sohasem) gyűjtötték ezt a fajt és gyűjteményi példány sem maradt erről a területről. Feltételezhető, hogy FRIVALDSZKY leírása az akkor még ismeretlen, de azután a Budai-hegységben több pontról ismertté vált *Isophya costata* BRUNNER v. WATTENWYL 1882 fajra vonatkozik; erre utal KIS (1960) is, azonban az *I. modesta* újabb, az alábbiakban ismerttetendő magyar-középhegységi előfordulási leletei némi tápct adnak annak a feltételezésnek, hogy FRIVALDSZKY a magyar középhegység középső részéből esetleg mégis hozzájuthatott volna e faj példányaihoz.

Az *I. modesta*, amelynek FRIVALDSZKY a „szerény tarsza” magyar nevet adta, eddig balkáni—erdélyi elterjedésű fajként volt ismeretes. FRIVALDSZKY említett, vitatható adatán kívül Magyarország jelenlegi területére vonatkozóan több mint 100 év óta csupán egyetlen közlés történt előfordulásáról (NAGY 1974), és némileg ez is bizonyítja a nagy testű rovar viszonylagos ritkaságát. A Dobrudzsától É-Erdélyig megtalálható faj előfordulásáról a legteljesebb képet KIS (1960, 1978) adta, azonban cikkeiben a magyar adatok még nem szerepelhettek, mint ahogy nem juthattak be HARZ (1969) európai monográfiájába sem. Ezek folytán mind elterjedési, mind faunatórténeti szempontból igen értékesek az utóbbi években előkerült magyarországi példányok, amelyek egyben az area északi, északnyugati részének tisztázásához is hozzájárulnak. Sőt ezek alapján az eddigi balkáni—erdélyi elterjedésűnek ismert faj areáját balkáni—Kárpát-medenceire kell módosítanunk még akkor is,

ha az ÉNy-i area-részen meglehetősen elszigetelt reliktum-populációit is ismerjük. A fajt KIS (1960) alfajokra tagolta; az eddigiek alapján aligha látszik indokoltnak, hogy a legészakibb, s így területünkön is élő *Isophya modesta modesta* FRIV. alfajtól eltérőnek tartsuk a magyarországi populációkat.

Az *I. modesta* bükki előfordulásának ismertetése során már röviden utaltunk a mátrai lelőhelyekre is (NAGY 1974); jelen közleményünkben valamennyi magyarországi előfordulást összefoglalóan ismertetünk. Az általunk gyűjtött *I. modesta* anyag — amely a Növényvédelmi Kutató Intézet gyűjteményében van — a következő helyekről származik (1. ábra; a helységnév előtti sorszámok a térképábra megfelelő pontjára utalnak):

1. ábra. Az *Isophya modesta* FRIV. előfordulási helyei a Kárpát-medence középső részén. (Az 1—9. lelőhely felsorolását 1. a szövegben; a kelet-erdélyi összefüggő area-részlet vonalkázott.)

BÜKK.

1. Monosbél: Bélkő, kb. 550 m, 1963. VI. 11. 1 ♂; pusztafüves lejtősztyepp bokros részén (NAGY 1974);

MÁTRA.

2. Gyöngyös: Sárhegy, 400—450 m, 1963. VI. 5. 7 ♂ L_5 ; dús növényzetű mezofil sztyepprét, DNy-i lejtő;

3. Mátraszentimre: Galyatető, kb. 920 m, 1965. IX. 8. 2 ♂, 3 ♀; mezofil gyeperőreg-nyíres platórét D-i peremén;

MECSEK.

4. Cserkút, 350—400 m, 1964. V. 19. 22 $L_{3=4}$; Bikadomb, 450—500 m, 1964. V. 19. 6 $L_{4=5}$; karsztbokorerdő tisztások rétjén;

- 5, 6. Pécs: Misina, 500 m, Tubes 550—600 m, 1958. V. 14. 2 ♂; Tubes, 1963. V. 22. 6 ♀; 1964. VI. 29. 2 ♀ 1965. VI. 10. 7 ♂, 1 ♀ L₄; karsztbokorerdő tisztások rétjén;
- VILLÁNYI-HG. 7. Villány: Feketehegy, 300 m, 1964. VI. 30. 1 ♀; 1965. VI. 11. 4 ♂; 1966. VI. 9. 3 ♀; Tölgyligetes mezofil tetőréti;
- BAKONY. 8. Somlóvásárhely: Somló, 400 m, 1979. V. 13. 3 ♂, 4 ♀ L₂₌₃; erdőszéli bokros mezofil rét;
- NAGYALFÖLD. 9. Klárafalva, 1961. VI. 13. 1 ♀ (leg. Dr. SZALAY—MARZSÓ L.); ültetett füzes a Maros ártere közelében. A csupán egyetlen nőstény alapján pontosan aligha dönthető el faji hovatartozása; az 1981-ben felfedezett mártélyi *Isophya costata* BR. előfordulás némileg az utóbbi fajhoz tartozását erősítené, noha az *I. modesta* erdélyi, összefüggőbb area-területe sem esik túl messze.

A fentiekben kimutatott magyar középhegységi lelőhelyek egyben az *I. modesta* areájának legészaknyugatibb részét is jelentik; így módon e fajt a magyar középhegységi fauna ritka és faunisztikailag értékes elemei közé sorolhatjuk, amelynek populáció-részlegei jelentős mértékben elszigetelteknek látszanak egymástól és a dakobalkáni area-törzstől is. Ezek érintkezésére, keveredésére, vagy terjedésére gyakorlatilag aligha van mód, nemcsak a faj szárnyatlan volta, hanem a megfelelő élőhelyek hiánya miatt is. A dús, változatos növényzetű karsztbokorerdő-tisztások, vagy a nyíltabb, de ugyancsak változatosabb, jobb minőségű, zavartalanabb sztyepprétfoltok, amelyek e faj elsődleges élőhelyei, manapság már korlátozottan fordulnak elő. Számos negatív gyűjtési tapasztalatunk is arra mutat, hogy az említett előfordulási pontokon is igen kis területfoltokon maradtak fenn a régekte bizonyára kiterjedtebb populációk. A nagy testű, menekülésre alig képes rovar, a taposott, vagy erősebben legeltetett területen aligha maradhat fenn és a kora tavaszi avartüzek is bizonyára jobban veszélyeztetik, mint más *Orthoptera*-fajokat. Lárvai ugyanis különösen korán, már március közepén is kikelhetnek, amikor más fajok petéi a talajban heverve elkerülik a kora tavaszi avartüzeket.

Ezen érdekes és még bizonyára egyéb értékes faunaelemeket is tartalmazó élőhelyek természetvédelmi helyzetéről a következő vázlatos helyzetképet adhatjuk:

A bükki (bélkői) lelőhely a terület lebányászásának előrehaladása folytán feltehetően az utóbbi évek alatt pusztult el (NAGY 1974). A mátrai lelőhelyek közül a sárhegyi még megvan (NAGY LÁSZLÓ a jelzett helyen 1980-ban talált példányokat) és amennyiben túlzott legeltetés, zavarás, vagy ismételt tavaszi avartüzek nem károsítja, további fennmaradására is megvan a lehetőség. A terület védett státusa ezt elősegíthetné. Viszont a galyatetői előfordulás már évekkel korábban is bizonytalanná vált a természetvédelmi érdekek ottani háttérbe szorulása miatt (telkesítés, az öreg-nyírfás rét zavartsága stb.). A mecseki és villányi előfordulási helyeket Pécs közelsége, illetve a terjeszkedő szőlőkultúra (Feketehegy), illetve ennek környezetzavaró hatása veszélyezteti, noha korábban ezek a baranyai területek képviselték az *I. modesta* populációinak a legkiterjedtebb és helyenként összefüggő hazai élőhelyeit. A legelszigetebbeknek és legnyugatibbnak látszó somlói populáció ugyancsak kis területre

korlátozódik; bár a terület természetvédelem alatt áll, a nem kívánatos beavatkozások (mint pl. az 1979. évi tavaszi avar- és bokorégetés), vagy a csúcs alatti plató-rétekre vonzott csoportok, az ott tartósan táborozó kirándulók taposásukkal fenyegetőek lehetnek ezen és hasonló fajok fennmaradására. Mindezek folytán e faj élőhelyének védelmére tanácsos volna lépéseket tenni nem elsősorban az *Isophya modesta* „vörös listára” való felvételével, hanem az egyébként is jelentős természeti értéket képviselő bictópok megmentésével, védelmének tartós biztosításával.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az eddig balkáni—erdélyi areájúnak tartott *Isophya modesta* FRIV. szöcskefajt csupán 1974-ben mutatták ki Magyarország területéről, noha 1867 óta szerepel a Kárpát-medencei faunában. Az újabban kimutatott lelőhelyekkel együtt a Mátra két, a Bükk egy, a Bakony egy, a Mecsek 3 és a Villányi-hegység egy pontjáról vált ismertté. Ezek alapján a faj balkáni—Kárpát-medencei areájúnak mondható, noha az area ÉNY-i részén csak elszigetelt reliktum-populációit ismerjük. Elsősorban a karsztbokorerdők tisztásain, dúsabb, mezofil jellegű sztyepréteken található. Legtöbb hazai előfordulási helyén kipusztulóban van, vagy erősen veszélyeztetett és ezért védelemre szorul.

IRODALOMJEGYZÉK

- FRIVALDSZKY JÁNOS (1867): A magyarországi egyenesröpüek magánrajza. (Monographia Orthopterorum Hungariae.) Pest.
- HARZ, KURT (1969): Die Orthopteren Europas. The Hague. I.
- KIS BÉLA (1960): Revision der in Rumänien vorkommenden *Isophya*-Arten (Orthoptera, Phaneropterinae). *Acta Zool. Acad. Sci. Hung.* 6 : 349—369.
- KIS BÉLA (1978): The Balcanic Orthoptera in the Romanian fauna. *Studii si Cercetari* (1978): 183—190.
- NAGY BARNABÁS (1974): Reliktum *Saltatoria* fajok a pusztuló Békő hegyen. *Folia Entomol. Hung.* 27 : 139—144.

Érkezett: 1981. V. 10.

Dr. NAGY Barnabás
Növényvédelmi Kutató Intézet
BUDAPEST

A BÖRZSÖNY-HEGYSÉG BOGÁRFAUNÁJA, X. HYDROPHILIDAE

ENDRÓDI Sebő
Természettudományi Múzeum, Budapest

ABSTRACT: (The beetle fauna of the Mts Börzsöny, X.) The autor give in this tenth part data from *Hydrophilidae* wiht 58 species, belonging to 21 genera.

Ebben a részben a *Hydrophilidae* család fajait sorolom fel, amelyek eddig a Börzsöny-hegység területén előkerültek. Az anyag legnagyobb részét Dr. ENDRÓDY-YOUNGA SEBESTYÉN határozta meg.

HYDROPHILIDAE

- Ochtebius exsculptus* GERM.: (Európa) — Zebegény Malompatak Hétvályú, 1951. IV. 22., VI. 16.
Ochtebius foveolatus GERM.: (Európa) — Nógrádverőce, 1951. V. 20.
Ochtebius impressus MARSH.: (Paearktis) — Kismaros, 1951. IX. 9., 1954. VIII. 26.
Ochtebius marinus PAYK.: (Európa) — Kismaros, 1954. VIII. 26.
Ochtebius viridis PEYRON.: (Európa) — Nógrádverőce, 1951. X. 13.
Hydraena belgica d'ORCH.: (Európa) — Nógrádverőce, 1935. VII. 28. Zebegény Malompatak, 1951. VI. 16. Királyrét, 1955. V. 17.
Hydraena erosa KIESW.: (Közép-Európa) — Királyrét, 1955. V. 17.
Hydraena excisa KIESW.: (Közép-Európa) — Királyrét, 1955. V. 17.
Hydraena morio KIESW.: (Európa) — Királykút, 1951. IV. 8. Királyrét, 1955. V. 17.
Hydraena palustris ER.: (Közép-Európa) — Nógrádverőce, 1929. VI. 29.
Hydraena pulchella GERM.: (Európa) — Nógrádverőce, 1935. VII. 26. Királykút, 1951. IV. 8. Zebegény Malompatak, 1951. IV. 22.
Hydraena regularis REY: (Dél-Európa) — Kemence patak felső szakasza, 1951. V. 6.
Hydraena riparia KUG.: (Eurosziéria) — Királykút, 1951. IV. 8.
Limnebius crinifer REY: (Közép-Európa) — Kismaros, 1954. VIII. 26.
Limnebius picinus MARSH.: (Közép-Európa) — Kismaros, 1954. VIII. 26.
Limnebius stagnalis GUILL.: (Közép-Európa) — Kismaros, 1954. VIII. 26.
Helophorus aquaticus L.: (Eurosziéria) — Nógrádverőce. Kisnóc Lóhegy, 1952. X. 2. — var. *aequalis* THOMS.: (A forma typica között) — Nógrádverőce, 1951. V. 20.